

Drago Jančar
Džojsov učenik

Архипелаг

Biblioteka
Zlatno runo

Urednik
Gojko Božović

Likovni urednik
Dušan Šević

Drago Jančar

Džojsov učenik

Prevod sa slovenačkog

Ana Ristović

Arhipelag
Beograd, 2013.

Naslov originala:
Drago Jančar
Joyceov učenec
Mladinska knjiga
Ljubljana, 2008.

© Drago Jančar

© za srpski jezik: „Arhipelag“, 2013.

© copyright of the translation: S. Fischer Foundation
by order of TRADUKI

Na koricama:
Priča o očima,
fotografija, 2012.

D ž o j s o v u č e n i k

*Another of Joyce's pupils
was a young man of twenty named Boris Furlan...*

Richard Ellman: *James Joyce*
Oxford University Press, 1982, p. 341.

1.

Priča se završava u trenutku kada penzionisanog profesora i dekana Pravnog fakulteta, starog čoveka oslabelog srca, horda, uz povike besa i prezira, izvuče iz kuće i stavi na japaner-kolica. Vijugavim ulicama starog grada ga voze ka obali reke, da bi ga onda izručili u njenu hladnu bujicu.

Poslednje rečenice ove priče čujemo na piskavom slovenačkom, na njegovom gorenjskom, alpskom dijalektu; ulica po kojoj kloparaju kolica na kojima poskakuje nemoćno telo odjekuje od podsmešljivih povika. Na profesorovu glavu, u kojoj odjednom oseća potpunu prazninu, nešto poput rupe, i na njegovo nemoćno telo pada kiša poruga, tuče pljusak psovki, sliva se poplava smeha, bije tuča besnih uvreda.

2.

Prve rečenice su izgovorene mnogo godina ranije, u tišini tršćanske sobe, na engleskom. Veče je, na stolu je krug svetlosti koju toplo širi uljanica lepe izrade; tridesetogodišnji profesor engleskog i njegov dvadesetogodišnji učenik se nagingu nad knjigama i ispisanim listovima. Bura koja s Krasa krči svoj put kroz ulice što vode ka moru zavija za prozorima, negde udaraju škere, uz obalu se peni more,

naleti bure i njeno zavijanje još više naglašavaju tihost i pribranost prostora. Učenik naglas čita rečenice na engleskom, profesor strpljivo ispravlja njegov izgovor. Kada se lekcija završi, profesor prilazi prozoru, gleda na ulicu gde bura podiže i kovitla list papira. Možda, sa irskim naglaskom, progovori nešto, možda o Tomi Akvinskom. Nakon svake lekcije, naime, profesor i njegov učenik razgovaraju o filozofiji. Učenik se, kao i mnogi mladi ljudi iz tog vremena, oduševljava Šopenhauerom i Ničeom, profesor pokušava da obuzda njegov entuzijazam, jedini pravi filozof za njega je Akvinski, svakodnevno pročita po jednu stranicu iz njegovog dela na latinskom; misao mu je, po profesorovom mišljenju, *oštra kao sablja*.

Onda profesor sedne za sto i od učenika zahteva da na engleskom jeziku opiše uljanicu. Učenik se nemoćno batrga loveći tehničke izraze, a onda mu profesor uzme reč, i sam počne da, do najsitnijih detalja, opisuje uljanu lampu. Čitavih pola sata se bez zastanka predaje nečemu što će njegov učenik, mnogo godina kasnije, okarakterisati kao *opisnu požudu*.

Profesore Zois, vikne učenik, nikada neću znati engleski! Profesor Zois se smeje, malo zbog zadovoljstva svojim opisom, malo zato što se njegov učenik prijateljski šali na račun njegovog imena. Tako ga, naime, zovu Italijani koji ne mogu da pravilno izgovore: Džojls.

3.

Džojsov učenik, mladi tršćanski Slovenac, student prava, ima tada, po vlastitim rečima, ispred te uljanice, iznenada u glavi nekakvu prazninu. Samo trenutak ranije sa svojim profesorom je mogao da raspravlja o Šopenhaueru i Akvinskom, o pitanjima morala i hrabrosti, ali, kada je trebalo da se suoči s problemom uljanice, njene posude za ulje, cilindra, fitilja i svega ostalog što sadrži taj nevažni predmet, osetio je kako mu se za čelom širi velika rupa, nešto što proždire svaku misao, ukratko, neka praznina usred koje se može čuti još samo zavijanje kraške bure kroz tršćanske ulice, nadole, ka moru. Bure koja narasta i koja potom, tokom sladostrasno detaljnog ali i već sko-

ro monotonog pričanja profesora Zoisa, koje dopire iz dubina njegove *opisne požude*, sve više narasta i buči, bure koja se pretvara u hućanje, buku i viku džinovske mase.

4.

Džojs i njegov tršćanski učenik se poslednji put sreću vrelog jula 1914. godine. U čitavom gradu se oseća napetost, oko kasarni se okupljaju mobilisani, po ulicama i trgovima kruže grupe muškaraca i uzvikuju ratničke parole. Profesor kuca na vrata stana svog učenika i mladog prijatelja, uznemiren je i zabrinut. Onda gledaju kroz prozore studentove sobe na zgradu italijanskog konzulata u Trstu, okruženu razjarenom masom. Uz besne povike, neki pokušavaju da skinu italijansku zastavu. Kamenje leti na fasadu, nekoliko prozora se zdrobi, kliktaji. Džojs je vidno uznemiren, i mladog prijatelja zabrinuto upita šta će biti od svega toga. Student se smeje. Professore Zois, kaže, smejući se, biće rata. Njegovog profesora je strah. Džojs kaže da će oputovati. Dok povici mase pod prozorima bivaju sve glasniji, on zažmuri, okrene se i, po priči njegovog učenika, bukvalno pobegne iz stana i kuće. Učenik se smeje, napolju počinje da se dešava istorija. Razume to, da neko s neopisivom strašću i slašću može da opisuje uljanicu, ali njega zanima nešto sasvim drugo. Buka mase najavljuje veliko doba. Vuče ga u njega, nezaustavljivo, u vrtlog.

5.

Tokom godina koje će uslediti učenik se razvija u odlučnog, čak i zadovoljnog muškarca. Polazi mu za rukom sve čega se dohvati. Njegov um, koji nije mogao da obuhvati učiteljeve opisne strasti, sklon je analitičkoj požudi, na njegovom pisaćem stolu su Kant, Kroeche i Masarik. Na univerzitetu u Bolonji brani doktorat iz prava. Međutim, sve više ga uvlači u sebe i nervozni nemir evropske istorije koji se, poput tršćanske bure, kovitla na trgovima grada. Četiri godine nakon što je njegov engleski profesor u strahu od uzburkane mase

pobegao iz stana, a ubrzo i iz Trsta i iz njegovog života, svedok je novog preokreta istorije. U sivo novembarsko prepodno u tršćanskoj luci se iskrcava italijanska vojska. Ne prolazi mnogo vremena i na ulicama Trsta iskrsavaju nove aveti. Mladi ljudi iz predgrađa i provincijalnih gradića Italije sada hodaju u crnim uniformama, pevaju o mladosti i proleću, mlate političke protivnike, usred grada zapale veliku zgradu, slovenački Narodni dom. Vatrogascima koji pokušavaju da suzbiju požar, uzvikujući bojne pokliče i parole, seku vatrogasna creva. Mladi doktor prava pokušava da se nekako smiri usred tog slepog nemira istorije. Otvara advokaturu, i dalje se bavi filozofijom i naukom, međutim, besno doba koje se prostire preko potučene Evrope, zanete mase koje se skupljaju pod balkonima, tajnu policiju i njihovo praćenje više nije moguće izbeći. Zatekne se među obrazovanim tršćanskim Slovencima koji počnu da organizuju antifašistički otpor. Tridesete godine ga upozore na opasnost od hapšenja. Pobegne preko granice u tadašnju Jugoslaviju, preko noći se nađe usred drugog grada i među drugim ljudima. U gustoj magli, koja se s jeseni vuče kroz ljubljanske ulice, svojim unutrašnjim očima gleda nekuda u daleku i izgubljenu, sjanu kuglu tršćanskog sunca, unutrašnjim sluhom osluškuje zavijanje kraške bure. Srce mu divlje lupa dok čita vesti o svojoj slovenačkoj braći koju fašistički sudovi šalju u zatvore na Siciliji ili pred streljačke vodove u okolna sela. U nervozno doba, u nervoznom vazduhu ima nečeg što njegov analitički razum ne može da prihvati. Prijateljima kaže da pri čitanju vesti o tim političkim procesima ponekad oseti u glavi nekakvu prazninu, nešto slično onome kada je profesoru Džojso morao da detaljno opiše lampu.

6.

Sredinom januara četrdeset prve, pod sasvim drugačijom svetiljkom, modernom i električnom, u tihoj dvorani univerzitetske biblioteke prelistava engleske novine koje redovno izveštavaju o novim procesima u Trstu. Pogled mu se iznenada zaustavi i pretrne na novinskoj vesti iz koje saznaje da je u Cirihi umro Džems Džojso. Iz članka

iznenadeno zaključuje da je njegov tršćanski profesor engleskog, tada samo zanimljivi, za jedan pravnički um poput njegovog pomalo čuđački *profesor Zois*, za sve te godine od kada su se rastali postao veoma poznat pisac. Odluči da pročita sve njegove knjige. Razmišlja gde bi mogao da ih nabavi, autora, ipak, malo ko poznaje. Ne zna da će ih naći upravo tamo gde ih već uveliko čitaju, u Engleskoj.

Sada nema vremena za čitanje, događaji se nižu jedan za drugim, istorija se zgušnjava. Među tršćanskim emigrantima vlada nemir. Svi znaju šta ih čeka ukoliko Sloveniju bude okupirala italijanska vojska.

Kao i onog novembra osamnaeste u Trstu, tako i u proleće četrdeset prve ponovo gleda kako dolaze njene čete. Sada se vojska ne iskrcava, sada se valja, prašnjavim, prilaznim putevima ka Ljubljani se kotrljaju motorizovane jedinice, pešadija, konji vuku za sobom topove čije cevi tokom svog osvajačkog pohoda nisu ispalile nijedno đule. Vojska države preko koje se valjaju raspala se sama od sebe.

Kada pripadnici italijanske tajne policije pokucaju na vrata njegovog stana, on je u Švajcarskoj, tramvajem se vozi po uskoj i spokojnoj ciriškoj ulici ka brdu gde se nalazi groblje. Dok preturaju po njegovom ljubljanskom stanu, on stoji kraj groba svog tršćanskog profesora engleskog. Professore Zois, kaže i čuje ga kako se nasmeje, vidi ga kako prilazi prozoru i gleda ka moru. Ovde nema mora, daleko dole je Ciriško jezero, čini mu se da za prozorima čuje i zavijanje bure, vetra koji ovde gore donosi buku mase s pristaništa. Dole se ne iskrcava nijedna vojska, turisti izlaze s brodova na drveni mol.

Kada nekoliko dana potom u Cirihiu sedi u vozu koji će ga odvesti ka Parizu, u Ljubljani zaseda italijanski okupatorski sud. Po hitnom postupku, koji traje kraće no njegova vožnja do francuske granice, u Ljubljani je u odsustvu optuženog izrečena smrtna kazna.

7.

Maja iste godine neki Srbin, posrednik jugoslovenske vlade u emigraciji, ostavi ga ispred hotela. U toplo i spokojno veče začuje se zavijanje sirena. Njegov vozač uskoči u auto i zbriše zajedno s još

nepokupljenim prtljagom. Ljudi trče po ulicama, muškarac s trakom na rukavu ga odvuče u sklonište. U podrumu sluša odjeke eksplozija i kroz podrumski prozor zuri u parče užarenog neba. Ispod majske večernje kupole bombe padaju na grad. Negde u blizini gori, parče užarenog neba koje vidi paraju svetle linije protivvazdušnih metaka. Onda shvata da je muškarac koji stoji pored njega i mirno puši cigaretu recepcioner hotela u kojem treba da odsedne. Recepcioner kaže da opet neće biti struje, moraće da se upotrebljavaju petrolejke, uljane lampe. Džojsovog učenika tamo, u londonskom podrumu, tokom vazdušnog napada, spopadne neobuzdani smeh. Zamoli recepcionera da mu objasni kako funkcioniše takva lampa. Ovaj se tom pitanju nimalo ne čudi, takav mu je posao, na sve je već navikao. Zapali novu cigaretu i počne da objašnjava. Prve večeri svog boravka u Londonu zajedno s recepcionerom se do kraja sirene za vazdušni napad prepusti *opisnoj požudi*, delovanju uljanica koje su, kao što ubrzo zaključuje, u Engleskoj dosta drugačije nego u Trstu.

U maloj hotelskoj sobi pred zoru leže na krevet, obučen. Kada zaspi, sanja kako kod Barkovlja ulazi u more.

8.

Njegov glas u Sloveniji postaje poznat. To je glas radija London. Njegove reči su jasne i odlučne, pozivaju na otpor. Govore o nemačkim porazima u Africi i Rusiji. Najavljuju iskrcavanje na Siciliju, pričaju o bici za Monte Kasino, s trijumfalnim zadovoljstvom proglašavaju kapitulaciju Italije. Njegov glas, koji dopire iz radijskih zvučnika, slušaju za zastrtim prozorima gradskih stanova, dok po ulicama za vreme policijskog sata gluvo odjekuju koraci nemačke noćne straže. Slušaju ga partizani na oslobođenoj teritoriji, slušaju i njihovi neprijatelji. Njegov govor pod naslovom *Jasna reč iz Londona* četrdeset četvrti štampaju na lecima koje nad Slovenijom bacaju saveznički avioni. U njemu poziva slovenačke domobrane da se pridruže partizanskom otporu. U slovenačkoj štampi koja izlazi pod dozvolom okupatorskih vlasti nazivaju ga Bukač iz Londona.

Sada ga je vrtlog istorije do kraja uvukao u sebe. Jedne večeri, dok u londonskom studiju pod svetiljkom na stolu umoran sklanja papire, svom saradniku kaže da će se brzo vratiti. Pridužiće se partizanima. Saradnik ga upozori da tamo sve preuzimaju komunisti. Bukač iz Londona ga oštro učutka. Mislim, još iste večeri saradnik zapiše u svoj ratni dnevnik, da je pošten i iskren čovek, ali da je bes-krajno naivan.

Februara četrdeset pete je na partizanskoj oslobođenoj teritoriji, a nakon nekoliko meseci opet u Ljubljani. Kada novi ljudi dođu na vlast, imenuju ga za dekana pravnog fakulteta. Dve godine potom ga uhapsu.

9.

Uz malo mašte, kaže islednik, mogli bismo reći da vas je u ovu nepriliku doveo onaj Džejms, ili, kako ste već rekli da se zove. Džojsov učenik sedi ispred stola i u njegove široko otvorene oči se sliva snop užarene beličaste svetlosti. Lampa je na stolu, u lice mu bije električna snaga od mnogo vati. Pozadi, kroz polutamu kruži žar cigarete, primiče se kikutavim ustima iz kojih se kotrljaju kolutovi belog dima. On vas je naučio engleski, smeje se islednik, da ne znate engleski ne biste postali engleski špijun. Nisam špijun, kaže Džojsov učenik. Nego šta nego ste špijun, kaže glas u oblaku dima. Svake večeri mu to kaže, svake noći. I za njima su mnoge noći u mračnoj sobi, u užarenom krugu svetlosti kroz koju se upliću beličasti pramenovi dima cigarete. Odlazili ste u engleski konzulat, kaže. Svetlost je bela i oštra, od njene oštine se po očima pretače bolni žar. Džojsov učenik se seti uljanice, njenog toplog, žučkastog svetlosnog kruga. Inače, završili smo, to je sve, kaže islednik. Možete da se vratite u ćeliju. Ujutru ćete otići na prebrojavanje, a onda na suđenje. Nisam špijun, kaže Džojsov učenik. Špijun ste, nego šta, kaže glas iza kruga svetla, prodana duša. I osudiće vas na smrt. Džojsov učenik prebledi. Učini mu se da čuje tutnjanje mora koje previja kraška bura. Jednom sam već bio osuđen na smrt, kaže tiho. U odsustvu, smeje se islednik, ovog puta bićete tu.

10.

To je vruće julske veče četrdeset sedme. Vode ga kroz lavirint hodnika i vrata koja se zatvaraju za njim. Na kraju je u ćeliji, uskoj kao hodnik, šest koraka u dužinu, dva u širinu. Visoko pod tavanicom je svetlo koje gori po čitavu noć, u zenicama mu plešu crvene sijalice, čupavim čebetom se pokriva preko očiju, nikako ne može da zaspi. Pozadi, iza žara, tamo gde su duboke unutrašnje oči koje su sakrivene od svetla, koje u dubini glave, u dubini prostora pobeđuju vreme, tamo se pred unutrašnjim pogledom ređaju grozničave slike tršćanskog pristaništa, maglenih ljubljanskih i još maglenijih londonskih ulica.

Pred zoru, pred svetlu julsku zoru kada ipak potone u neko stanje koje samo liči na san, ali to nije, čuje korake sa ulice, glasne reči. Izvan zidova ljubljanskog zatvora je gradski pločnik, ranoranioci žure na posao. Ustane, istog trena u bravi zazveću ključevi, pred vratima stoji brica. Napolju se umnožava buka koraka i glasova, napolju nešto narasta, more žamorne mase. Masa pravednog naroda se okuplja oko zgrade suda ne bi li izrazila svoju solidarnost s tužiocima koji će u ime naroda otpočeti proces protiv izdajnika, prodanih duša, špijuna, neprijatelja.

Gleda kroz prozor čekaonice na trg, na masu glava koje neka nevidljiva sila, nekakav nevidljivi i nečujni vetar njiše tamo-amo. Na trenutak vidi sebe i svog profesora; to je poslednja slika pre nego što ga odvedu u dvoranu: stoje kraj prozora njegove sobe u Trstu, dvadeset mu je godina, napolju masa viče i zasipa kamenicama zgradu italijanskog konzulata. Njegov učitelj sada nema nikakvu opisnu požudu, strah ga je, želi da pobjegne i na kraju to i učini. Njegov učenik se smeje. Ali sada se, jula četrdeset sedme, ne smeje. I njega je strah, i on bi da pobjegne. Samo nema kud. Put je samo jedan, kroz lavirint hodnika, u dvoranu suda.

11.

Svi optuženici izgledaju kao senke, umorni su, nenaspavani i zabrinuti. Dvorana je prepuna ljudi koji ih ispraćaju pretećim mrmlja-

njem. Smeštaju ih u prvu klupu, iza njih i duž zidova ređaju se uniformisani čuvari. Stenografi čekaju sklopljenih ruku na kolenima. Na stolovima su zašiljene olovke, nepomične poput nekog napunjenog vatrenog oružja.

Proces traje dve nedelje, svakog dana, od jutra do večeri, s pauzama za ručak. Preko trga ispred zgrade suda kao i preko ostalih trgova i ljubljanskih ulica zvučnici prenose jetke reči tužilaca i mucanje optuženih, oko radio-prijemnika se u celoj zemlji okuplja radni narod i sluša grmljavinu tužiočevih reči: među slovenačkom inteligencijom uvek su postojali oni koji su bili u službi tuđina, koji su se uvek prodavali, koji su bili sluganski i uslužni prema svemu što je strano, a posebno prema inostranom novcu. Novine preko cele stranice objavljuju izveštaje sa suđenja: Niko ovom narodu nije doneo toliko nesreće, prolivene krvi, mučeništva i patnje, koliko ga je donela ta mala, reakcionarna klika. Na optuženičkoj klupi sedi golo, prodano izdajništvo u službi tuđina. Ne sudi njima samo radni narod, njima sudi čovečanstvo, piše slovenački izveštač.

Šestog ili sedmog dana tužilac saslušaava Džojsovog učenika. Govori o knjizi *Životinjska farma* koju je optuženi dobio iz Engleske. Svoje znanje engleskog jezika, govori tužilac, koje je zadobio još u Trstu, podlo je iskoristio za to da iz tog odvratnog pamfleta prevodi odlomke i knjigu pozajmljuje istomišljenicima. Kada upita optuženog, da li može da opiše sadržinu knjige, nastane tajac. Tišina se razlije i kroz zvučnike, preko mase koja se tiska ispred zgrade suda. Iz radio-prijemnika zeva njegov mûk koji novine sledećeg dana opisuju kao mučno i bedno ćutanje jednog podlaca. Na kraju optuženi ipak progovori. Da opišem..., promuca, ne mogu da opišem. U glavi, kaže... U glavi? poviče tužilac. Nakon duže pauze optuženi nesigurno doda: U glavi imam nekakvu prazninu. U njegovoj glavi je, trijumfalno i mirno kaže tužilac, praznina, kao što i sam izjavljuje. I narod u dvorani počne da se meškolji, smeh se preliva preko trga pred zgradom suda, okupljena masa počne da burno odobrava tužiočeve reči, kao što sledećeg dana izveštavaju dnevne novine masnim slovima u podnaslovu.

Pod kandelabrom, na koji je pričvršćen zvučnik, stariji muškarac se naginje ka svojoj ženi. Da ne muca toliko, njegov glas bi mi odnekud bio poznat. Da to nije Bukač iz Londona?

12.

Dvanaestog avgusta predsednik veća čita presude. Troje optuženih su osuđeni na smrtnu kaznu streljanjem, na oduzimanje imovine, kao i na trajno oduzimanje svih političkih i građanskih prava. Dvoranom se prolomi pljesak. Jednom od sudskih pomoćnika u veću se na licu vidi da mu se sve to pljeskanje gadi. Podigne ruku ne bi li smirio ljude, ali kada se dvorana umiri, poput odjeka se začuje snažni aplauz i bučno odobravanje spolja, s velikog trga, gde je masa njih još ranom zorom zauzela mesta ne bi li čula proglašenje presude.

13.

Kada ga odvedu u ćeliju, tamo ga čeka list papira. Kažu mu da može da piše kući ili kome već hoće. Leže na postelju i gleda u tavanicu. Uveče mu ugase svetlo, prvi put nakon nekoliko meseci. Čuvari na smenu zaviruju u ćeliju.

14.

Dve godine provodi u samici, gde mu je dozvoljeno da čita. Ponekad mu noću dolazi nekadašnji islednik i seda kraj njega na daščani krevet. Jedne noći ga upita da li mu se, sa čisto pravnog stanovišta, čini da je kazna pravična. Ne, odgovori i okrene se ka zidu. Drugi put noćni posetilac hoće da zna šta se dogodilo tokom procesa, zbog čega nije opisao sadržinu knjige, odakle ta iznenadna praznina koja mu se stvorila u glavi. To je zato, kaže bivši dekan pravnog fakulteta, što nemam opisnu požudu. Ispitivač ga čudno gleda, zabrinuto maše glavom.

Krajem druge godine obaveste ga da je pomilovan. Umesto smrtne kazne, dobija dvadeset godina zatvora. Nakon četiri godine otpu-

štaju ga zbog bolesnog srca. Nastani se u malom gorenjskom gradu. U njegovom prozoru svake noći gori svetlo. Jutrima gleda u obasjane, bele alpske vrhove. Njegove reči su retke, njegovi pokreti spor i nespretni.

15.

Jedne večeri u kasnu jesen pedeset treće pred kućom začuje korake, nekakvo pomeranje. Ugasi svetiljku na stolu, pride prozoru, odgrme zavesu i istog trenutka oseti kako mu jeza prolazi kroz čitavo telo. Napolju je tamna gomila ljudi, spremaju se na nešto. Neko uzvikuje njegovo ime. Neko poviče: Trst hoće da proda Italijanima! On i njegovi engleski prijatelji! Po vratima zabubnjaju udarci, brundavi muški glasovi su u predvorju, već sledećeg trenutka u njegovoj sobi koja je odjednom prepuna tela, mirisa znoja, zadaha iz usta koji vonja na rakiju.

Snažne ruke ga zgrabe i izvuku iz kuće na ulicu. Bace ga na japaner-kolica. Kolica kloparaju po pločniku nadole, ka reci.

Povorku prati kikut i povici: Spik engliš, spik engliš! Metalni točak kolica drnda po uličnom pločniku, slabašno telo premeće kao vreću, profesor oseća kako mu staje bolesno srce, drhtave ruke pokušavaju da sakriju oči od lica koja se nagingu ka njemu, od poruge i besmislene kiše psovki: Ti, stari bedniče, stari bedniče. Judo, prodana dušo. Kada se kolica na trenutak zaustave ne bi li onaj koji ih vuče pljunuo u ruke i ponovo ih pokrenuo, ka njemu se nagnu usta iz kojih bukti alkoholna para: Gde su ti sad tvoji engleski prijatelji? Na pitanje odgovara vriska i kikotanje žena, brundavi smeh muškaraca: Spik engliš, spik engliš.

16.

Pre nego što metalni točak kolica opet zaklopara po ulici, pre nego što se vesela povorka pokrene, stari čovek podigne ruke, počne da maše njima, želeo bi da nekome nešto kaže. Kao da je nešto konačno shvatio. Horda se tom mahanju još više smeje.

I pre nego što ga dovezu do rečne obale, njihova vriska, brundanje i kikut se pretvara u udaljenu buku. Buka se dešava u onoj praznini koja nastaje u glavi poput rupe, kao nemoć za bilo kakvo dalje opisivanje. Sada se profesoru čini da svojim pravničkim mozgom, svojom analitičkom požudom konačno shvata šta ta praznina koja nastaje uz prisustvo nemoći opisivanja uopšte znači. Zato i njegovo nemoćno telo više ne oseća kišu poruga koja se sliva na njega, ne prepoznaje oluju psovki koja tuče po njemu, uopšte ne obraća pažnju na poplavu smeha koja se preliva preko njega i ne čuje tuču besnih uvreda. Ravnomerna i udaljena buka, naime, traje i u njegovoj glavi i njenom praznom, šupljem prostoru, to, odjednom, više nije besmisleno bućanje uvek nove mase koja jadikuje i zavija poput kraške bure kroz tršćanske ulice ka moru, to je buka koja dolazi i u daljini, u beskrajnom prostoru narasta iz jedne jedine reči, reči koja nije ni engleska ni slovenačka i nije zapisana ni na jednom jeziku, koja nikada nije bila izgovorena ni upotrebljena za opis bilo čega, koja saopštava sve, iako ni učitelj ni učenik ne mogu da je izgovore, reči koju je u njenoj nerazumljivosti moguće razumeti iako je ni učitelj ni učenik nikada neće moći da upotrebe. To je ono što bi sada voleo da može da ispriča svom tršćanskom profesoru, jer sada razume da je jedna reč na početku i da je ista na kraju i da ta reč uopšte nije pitanje jezika na kojem je izgovorena ili zapisana.

Zato maše rukama i zato mu se gorenjski narod još radosnije smeje i još glasnije viče: Spik engliš, spik engliš.

Više ih ne čuje, još samo udaljenu buku, ne zna više da li je to rika mora ili mase, ili je samo bura za prozorima i između njenih naleta monoton govor profesora Zoisa koji opisuje uljanicu.

Proročanstvo

Usred mirnog avgustovskog prepodneva Anton Kovač je na unutrašnjoj strani vrata nužnika ugledao natpis od kojeg mu se sledila krv u žilama. Iz udaljenog dvorišta kasarne, iz *kruga*, kako su nazivali zborna mesto – iako nije shvatao zbog čega ga zovu baš *krug*, kada je to, u stvari, bio veliki pravougaonik – odjekivale su glasne komande i udarci debelih đonova čizama o asfalt, novi vojnici su na vrelom suncu vežbali paradni marš. A tu, u kabini broj 17, bilo je hladno i tiho, kao što je bilo tiho u čitavom nizu praznih, nedavno opranih nužnika. Anton Kovač je bio, što se kaže, *stara garda*, do odsluženja vojnog roka falilo mu je još mesec dana, radio je u biblioteci, više nije morao da vežba, zato je usred prepodneva mogao da priušti sebi sedenje na WC-šolji s novinama u ruci. Već dugo nije čitao natpise po nužnicima. Dok je bio *gušter*, kako su inače nazivali regrute – nikada nije mogao da shvati zašto – još je sa interesovanjem čitao vulgarne dosetke, imena devojaka iz nekih dalekih krajeva, koje su se, kučke, kecale dok se ovde pišala krv; kukanja nad brojem dana koji su ostali do kraja, svakojake, često polnim ogranima ilustrovane poruke. Na kraju krajeva, bio je profesionalni čitalac, bibliotekar, jedno vreme je razmišljao o tome da one najduhovitije grafite prepíše i od njih sastavi malu antologiju nužničke književnosti, dakle, antologiju čežnje za civilnim životom, antologiju ljubomora, tuga, naglih, malih mržnji, dosetki, sitnih zafrkancija i parola, ali ubrzo je odustao od te pomisli. Balkanski vojnički vokabular je bio slikovit i raznovrstan, međutim, imao je jedan jedini, arhaični lajtmotiv koji je glasio *jebanje*, ponekad bukvalno, a često alegorično; jebalo se sve, od majki i sestara do braće i deda, od pasa do pojmova kao što su tuga i radost, od biljaka do predmeta, neko je napisao: „Jebem ti kućni broj.“

Količina i jednoličnost nužničkog stvaralaštva je zato polako počela da mu biva dosadna. Čim je u tim prostorima mogao da provodi duže vremena, čim više nije bio *gušter*, vratio se uobičajenoj navici nasleđenoj iz civilnog života – čitanju novina. Odlazeći u nužnik, nikada ne bi poneo sa sobom knjigu, to mu se činilo nekako nepristojnim, ali ne samo zato što je bio bibliotekar. Bio je i strasan čitalac, knjige su za njega bile posude duha i, većinom, putiri mudrosti, pehari opojnosti, a novine, naime, sve to nisu bile.

Kada je tog avgustovskog dana podigao pogled s novina, odjednom je među brojnim škrabotinama i crtežima ugledao natpis kojemu, takođe, nije nedostajao poznati lajtmotiv, ali je ta njegova poruka bila tako nečuvvena, tako bogohulna i istovremeno tako opasna da mu se sledila krv u žilama. Na desnoj strani vrata, skoro uza sam zid, neko je plavom hemijskom, neujednačenim slovima i na srpskohrvatskom jeziku napisao ono što Anton Kovač više nije mogao da zaboravi:

*Travu ćeš jesti, kralju Jugoslavije.
Magarci će te jebati u debelo dupe.*

Prva pomisao je bila: pobeći. Što pre iz ovog prostora. Učinilo mu se da čuje tiktakanje paklene mašine koja može da mu uništi život. Već je hteo da jurne kroz vrata, kada se zaustavio. Ako ga neko bude video da je izašao iz kabine 17, takoreći je već među osumnjičenima. Načuljio je uši. U hodniku se nije čulo ama baš ništa osim vode koja je curila iz neke pokvarene slavine. I udaraca njegovog srca koje mu je tuklo negde u grlu. Iz kruga se začulo resko naređivanje i potom udarci čizmama o asfalt. Čulo se kao rafal, gušteri još nisu znali da marširaju, trebalo je da se čuje kao jedan korak, a ne to rafalno drobljenje, tako hodaju ovce. Jedan jedini korak, setio se parole ispisane na zidu kasarne: *Svi smo Tvoj korak*. Novo naređenje je opet zaustavilo marširanje u krugu. Čuo je mladog poručnika koji je vojnicima objašnjavao kako treba podizati noge i kako treba udariti čizmama o tlo, *tako, da ti otpadnu jaja*.

Anton Kovač je izašao u hodnik s lavaboima, nigde nije bilo nikog. Najradije bi potrčao, ali je mirno oprao ruke, a onda naterao sebe na spori, lagani hod, kakav je već izdaleka svakome davao do

znanja da tamo hoda *stara garda*, naime, uvek polako, s labavo privezanim kaiševima i kapom za pojasom umesto na glavi. Izbegao je dežurnog vojnika koji je zevao dremajući kraj stalka za puške.

Kada je ušao u biblioteku i sam je zavezao satrven dosadom, kao da se u u tom vojničkom životu već dugo ništa nije dogodilo. I odahnuo. Na trenutak mu se učinilo da je tu bezbedan; stariji oficir, vodnik koji je upravljao bibliotekom, vrteo je dugmad na šuštavom tranzistoru, a njegov kolega, profesor Trule, koji je kao i on proživljavao posednji mesec vojnog roka, kucao je na pisačkoj mašini.

– Šta je, Antone? – upitao je Trule ni ne podigavši pogled. – Jesi li pročitao novine?

Anton Kovač je pozeleo da ga pozove među police za knjige i da mu ispriča šta je upravo pročitao. S profesorom zvanim Trule, koji je bio iz Beograda, u poslednje vreme se zbližio, obojici je teško padao taj poslednji mesec, nekoliko puta su zajedno bili u gradu, slušali pozamašnu kafansku pevačicu u mini suknji i napili se. Trule je bio ozbiljan mladi muškarac, ćutljivi učenjak s besprekornom vojničkom i bibliotekarskom disciplinom, opustio bi se tek ponekad, samo prilikom nedeljnih izlazaka u grad, tako da je ćutke sasuo u grlo nekoliko čašica rakije. Činilo mu se da bi upravo njemu mogao da poveri kakva strahota, kakva tempirana bomba boravi u tišini, u hladovini kabine broj 17. Međutim, u trenu je odagnao tu pomisao. Ono što znaju dvojica znaju već svi.

– Ništa – odgovorio je. – Ništa novo, kao i obično.

Seo je za sto i počeo da prepisuje u kartoteku naslove knjiga. Vruće je, rekao je vodnik, isključio šuštavi radio, prišao prozoru i širom ga otvorio. Tamo su gušteri i dalje truptali čizmama po asfaltu.

– Pesma! – povikao je poručnik dole, u krugu. Usamljeni, zvonki i čisti glas mladog guštera je zapevao pesmu u ritmu truptanja čizama, *Himnu artiljeraca*:

*Mi smo artiljerci,
Armija nas zvala,
da čuvamo granice
i Tita maršala.*

I hor truptavih je svečano krenuo s refrenom:

*Tito je maršal,
Tito je genije,
Tito je komandant,
Slavne armije.*

Anton Kovač je pomislio koliko puta je samo zapevao tu pesmu pre nego što je savladao pravi vojnički korak. Sto? Pomislio je – sigurno toliko, da više uopšte nije raspoznavao značenje reči koje je izgovarao. Sada je, odjednom, postao svestan koliko velike su te reči, u koliko strašnoj suprotnosti su sa onim natpisom koji je malopre pročitao. Pomislio je i na drskog, ludog čoveka koji se drznuo da to napiše. Onaj ko se usudi na nešto poput toga, takav može da podmetne i bombu u kasarni.

Nemirno je spavao, skočio bi u postelji svaki put kada bi dežurni desetar u velikoj spavaonici budio novog vojnika za protivpožarno dežurstvo. U polusnu je video kako nevidljiva ruka na zidu spavaće sobe ispisuje slovo po slovo strašnog natpisa: *Travu ćeš jesti, kralju Jugoslavije...* Drugi deo natpisa je bio tako prostački da Anton Kovač uopšte nije mogao da dozvoli sebi da mu se prikaže, svaki put bi trgnuo kopcima i počeo da grozničavo razmišlja. Ako je drugi deo grafita u nužniku bio izraz mržnje prema Vrhovnom Komandantu, na svoj način je bio nedužan, jer je njegova dikcija bila u skladu sa svim ostalim varijacijama na svakojake penetracije koje su se šepurile na tim vratima, od vrha do poda. To bi mogao da napiše bilo ko. Ali čemu ta trava, tu je bilo nečeg tajanstvenog. Setio se jednog lošeg vica koji je čuo u nekom restoranu: siromah sedi kraj ulice kojom se voze visoki funkcioneri i jede travu. Prvi funkcioner mu da nešto sitnine, drugi mnogo više, kada se kraj njega zaustavi u crnom mercedesu Maršal u beloj uniformi, ne da mu ništa, već umesto toga kaže siromahu: Zašto je ne jedeš tamo gde je čista i sveža? Ne, nije išlo. *Travu ćeš jesti...* zašto? I ako se zna ko je kralj Jugoslavije, zašto u tako zanosnom, nekako biblijskom tonu: *Travu ćeš jesti, kralju Jugo-*

Drago Jančar
Džojsov učenik

ARHIPELAG

Terazije 29/II, Beograd

tel: 011 33 44 536

011 33 44 427

e-mail: redakcija@arhipelag.rs

klub@arhipelag.rs

www.arhipelag.rs

Za izdavača

Gojko Božović

Tehnički urednik

Dušan Šević

Lektor

Aleksandra Stojanović

Korektor

Dragan Bojović

Štampa

Artprint Media, Novi Sad